

Szabó Róbert-Csaba

Behoztuk a zöld ágat

A májusfaállítás szimbolikája Szilágybagoson

Dolgozatomban egy olyan archetípus elemzését szeretném elvégezni, amely a naptári évben szorosan a tavaszhoz, a természet megújulásához kötődik, s amely ilyenképpen egy népszokásban fejeződik ki. A májusfaállítás régi szokás Szilágybagoson, a legöregebb falusiak szerint is több generáció óta fennálló gyakorlat. A szokás kommunikációs rendszerként való felfogása is egyértelműen „adja magát”: a májusfaállítás a szerelmi szándék kifejezése és az ehhez való viszonyulás (elfogadás vagy elutasítás) kifejezője. (Ortutay 1980., MNL 3. 506–508., *májusfa* címszó)

Elemzésem során nem pusztán a májusfa jelentéskörére szorítkozom, hanem a májusfaállításhoz szorosan hozzátartozó cselekvések jelentéskörét, szimbólumait is figyelembe veszem. Ezek a cselekvések a következők: a fa kivágása az erdőben, hazahozatala, felállítása, őrzése. Az itt felsorolt cselekvések képezik magának a májusfának azt a kontextusát, amelyből kiragadva megszűnne a májusfaállításnak mint szokásnak rítusjellege. Egy cselekvés viszont csak akkor válik valóságossá, ha archetípusát utánozza. (Eliade 1998. 59.) Mivel egyelőre úgy tűnik, hogy az utánzott archetípus az életfában keresendő, először a májusfának az életfával való kapcsolatát vizsgáljuk meg. Ezután kerül sor a májusfa visszahelyezésére saját kontextusába, a májusfaállításnak mint szokásnak a szimbolikus elemzésére a Szilágybagoson történő cselekvések tükrében.

A májusfa és az életfa összefüggéseit vizsgálva induljunk ki a következő alappontból: „A májusfa az életfát megtestesítő, univerzális szimbólum, s így a termékenységre utal, akár mint a párválasztási népszokás kelléke, akár mint a nyárba forduló természet ünnepléséhez tartozó növényi jelkép. (...) A májusfa életfa voltára utal, hogy sokszor éppen a nőket illeti meg a vezető szerep a májusfa felállításakor.” (Hoppál et alii 1995. 149–150., *májusfa* címszó)

A májusfa életfához köthető elsődleges jellege a termékenység, ami egyformán a természet és a nő jellemzője, a májusfa pedig ennek szimbóluma. Jelzi a természetben történő változást, azt az újjászületést, ami a zöld ágak által válik nyilvánvalóvá, ugyanakkor felállításával szexuális értelem fejeződik ki, valamint megteremtődik a vertikális helyzete, ami a legfontosabb állapot az emberi közösségben. (Chevalier–Gheerbrant 1995. 3. 442–443., *verticalitate* címszó)

Most lássuk a májusfa és a természet újjászületésének kapcsolatát, és ennek jelentéskörét. Maga a fa mint az újjászületés szimbóluma a tava-

szonkénti megújulásával a természet ciklikusságát hangsúlyozza ki. A természet évenkénti megújulása, feltámadása a földművelő kultúrákban a termékenység beköszöntését, a tavasz feltámadását jelenti. Ezt legjobban a fa kiszöldülése jelzi, ezen belül a lombhullató fajok zöldellése. Az örökzöld fákkal ellentétben a lombhullató fák esetében a ciklikus időszak eltelte tökéletesen érvényesül – a fa ősszel elhullatja leveleit, meghal, majd tavasszal újra feltámad, hogy gyümölcsöt teremhessen, és így tovább. Jean Chevalier a fával kapcsolatban a kozmikus evolúció ciklikus jellegét hangsúlyozza ki (uo.), ahol a halál és az újjászületés természetes váltakozásában fejeződik ki az élet lényege.

A természet megújulásának első jele, ahogy már utaltam rá, a zöldellés, a zöld szín megjelenése a tél utáni természetben. Nem véletlen tehát, hogy amikor a természetre gondolunk, a zöld szín jut legelőször eszünkbe. A természet, örök megújulása révén pedig a halhatatlanság képzetét kelti, így a zöld, mint a természet legfőbb színe, ezzel a képzetrel kapcsolódik össze. Bár ambivalenciával bír (egyszerre jelenti az életet és a halált, a rothadást), a májusfa esetében meg kell különböztetni a rothadás, az erjedés zöld színét a tavaszi fák zöldellésétől. Erdélyi Zsuzsanna a kezdet színének nevezi, ami folytatást ígér (Erdélyi 1961. II. 418.), tehát bizakodással, reménnyel telített jövő felé mutat.

A májusfaállítással kapcsolatban már utaltam arra, hogy életfa jellegét a nőknek szánt főszerep is erősíti. Ehhez járul az is, hogy a zöld női szín, s míg a *jing* piros, addig a *jang* zöld, a tavasz ébredése pedig a női ascendens kezdetét jelenti, a termékenység feltámadását a természetben. (Chevalier–Gheerbrant 1995. 3. 436–442., *verde* címszó)

A májusfa, ilyen elgondolásból kiindulva tehát a termékenységet, illetve a termékenységre való készséget, lehetőséget szimbolizálja, benne a természet ciklikus megújulásának kezdeti (de már érett) állapotát utánozza. Szerelmi szimbólumként maga a fa szintén ambivalens jellegű. Egyfelől abból a tényből kifolyólag, hogy függőleges helyzete révén a phalloszt jelképezi, vagyis az apa archetipikus képzetét. Másfelől az odú révén, ami a fa törzsén lehet, az anya szimbóluma is. (Chevalier–Gheerbrant 1995. 1. 124–132., *arbore* címszó) A függőlegesség vagy a vertikálitás által emberi jelleget is ölt a fa, törzse az intelligencia, belső üregei, csatornái az idegek, levelei a gondolatok, gyümölcse és virága a jó és a rossz tettek. (Durand 2000. 333.)

Mindaz tehát, amit így egyben jelképez és kifejez, arról árulkodik, hogy a fa jelentésköre nem merül ki a szerelmi szimbolikában. A vertikálitás tényleg jóval túlmutat ezen, és ha elfogadjuk Mircea Eliade megnevezését, miszerint a végső valóság egyik szimbólumaként mutat rá az élet fájára (Eliade 1998. 36.), akkor a fa vagy a májusfa központi jelleget ölt, s így *axis mundi*ként tételeződik. (Lásd még: Chevalier–Gheerbrant 1995. 1. 124–132., *arbore* címszó)

Összefoglalva, a májusfa az életfa egyetemes szimbólumaként a természet és az idő ciklikusságán túl, ambivalens módon, szexuális jelleggel is bír. A vertikálitás révén emberi tulajdonságokkal ruházható fel, élőként felfogva szintén az életfa szimbólumát erősíti meg. A továbbiakban a fenti megállapításokat szem előtt tartva, bemutatom a májusfaállításnak mint szokásnak a szimbólumait.

A májusfaállítás rituális jellegű, amennyiben a természet újjászületését, kizöldülését jelképezve a fa bekerül a faluba, meghirdetve a természetben végbement változást. Ilyen szempontokból kiindulva a májusfaállítást a következő cselekvéssorokra oszthatjuk: erdőbe menetel a fáért, hazahozatala és felállítása, a felállítás előzményei és őrzése.

Bár Lakatos-Bakó Melinda a Tasnád környéki májusfaállítás szokásáról írt tanulmányában csupán néhány szilágysági helységet nevez meg, ahol él vagy élt valaha a májusfaállítás szokása (Lakatos-Bakó 1983. 150–159.), biztosan állíthatjuk, hogy a Berettyó felső folyása mentén a májusfaállítás általánosan elterjedt szokásnak számított, csupán napjainkra csökkent intenzitása, illetve szorult vissza néhány falura, köztük Szilágybagosra.¹ Tény, hogy a környező falvak közül ma itt folyik legélénkebben a május elsejét megelőző éjszakai faállítás.

Májusfáért az mehet, aki már konfirmált, vagyis bizonyos szempontból érettnek tekinthető. A felső korhatárt a nősülés jelenti, de volt már rá példa, hogy a fiatal férj májusfát állított feleségének. Az is mehet fáért, akinek nincs ugyan kedvese, de segíteni akar a faállításban. Szilágybagoson több csoport indul ki szürkületkor az erdőbe; ezek a csoportok rokonsági, barátsági alapon szerveződnek. A csoportok között versengés áll fenn, néha a tettelegességig is elfajul a dolog, mindenki a legszebb fát akarja felállítani.

Lássuk tehát, hogy az egyes cselekvéssorokban milyen szimbólumok alapíthatóak meg. Az első fázis az erdőbe való kimenetel a sötétség beálltakor. A fát az erdőből kell kivágni, a sok zöldellő fa közül néhányat, amelyek a pars pro toto jegyében képviselik az erdőt. Az erdő a természeti állapot valódi szentsége, a mélyebb és titokzatosabb tudás helye. (Chevalier–Gheerbrant 1995. 3. 35–37., *pădure* címszó) Az erdőből kivágott fa továbbviszi ezt a tudást, a maga helyén utal is erre, titkot őriz. A kerek erdő képzete ugyanakkor a női testre utal (Vargyas 1988. 487.), vagyis a termékenységre.

Az erdő áthatolhatatlansága, sűrűsége, valamint a sötétség azonban a káosz képzetét keltik, amivel meg kell küzdeni. Ebben az állapotban kell kivágni a fát, elrabolni, kiragadni természetes környezetéből. A fa kivágásának csoportos jellege talán épp azt a félelmet hivatott legyőzni, amelyet

¹ Szilágybagos (Boghi^o) a Berettyó felső folyásán található Szilágysomlyótól (áimleu Silvaniei) 15 km-re, 1992-ben 1533 lakossal. Etnikai összetétel szerint: 1204 magyar, 244 roma, 83 román, 246 egyéb. (Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. II. Csíkszereda 1999. 749.) A földművelés mellett a falu jelentős része ingázik.

ez az átláthatatlanság, sötétség sugall. A tisztáson való tűzgyújtás, a hangozó éneklés a káosz feletti uralom átvételére tett kísérletként is felfogható. A tűzhely kijelölése megszünteti a káoszt, rendet teremt, központoz, olyan kört alkot, ami átmenetileg biztonságot nyújt a körülülés által. (Lásd: Eliade 1996. 27–33.) A tűz fényt vet az éjszakába, kifejezi a sötétség elleni sikeres harcot. Ezzel van összefüggésben az is, hogy a tűz uralkodó, aktív, férfias, forró és száraz (jang) princípium (Hoppál et alii 1995. 227–229., *tűz* címszó), vagyis olyan képzetköröket olvaszt magába, amelyek képesek felvenni a harcot a sötétséggel.

A fiúk éjféli utánig időznek az erdőben a tűz körül, és csak éjféli után kb. egy órával indulnak vissza a faluba, szekerükön a kivágott fával. Míg az erdőben a sötétség, a káosz ellenében szervezték meg a cselekvéssorokat, addig a faluban ennek épp az ellenkezője érvényesül. Dömötör Tekla idézi *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteményét*: „sok inconvenciák esvén ennek előtte” (Dömötör 1974.), vagyis a május elsejét megelőző éjszakán sok rendzavarás történt szerinte az országban. Nincs ez másképp Szilágybagoson sem. Ahogy a farsangon résztvevőket az álarcjogositja fel a különböző garázda tettek elkövetésére, addig májusfaállítás-kor a sötétség segít kapuk, kerítések leszerelésében, ellopásában. A rend ellen működő cselekvések egész sorát tapasztalhatjuk. Farönköket fordítanak keresztül az utakon, patakba dobják a kapukat, vagyis akadályokat állítanak fel. Ez ismeretes a népmesék világából is, amikor a hős a boszorkány elől menekülve különféle akadályokat gördít annak útjába, hogy késleltesse, meggátolja a gonosz térnyerését.

A fa a szekerben vízszintes helyzetben van, s ha a függőleges állapot az élettel hozható összefüggésbe, akkor a vízszinteség a halállal. A fa vertikális helyzetbe való visszahelyezése az újjászületést reprezentálja, azt a folyamatot, amely a természetben zajlik le az évszakok változásával, a ciklikus időszemléletnek megfelelően. A fát mindig a kapuhoz, illetve a kapu oszlopához (sasfa) erősítik, lehetőleg annyira szorosan, hogy ne lehessen könnyedén elmozdítani helyéről. A kapu különböző átmeneteket jelképez, a májusfaállítás esetében a két naptári időszak váltását, átmenetét. (Hoppál et alii 1995. 107–108., *kapu* címszó) A télből tavaszba, illetve nyárba, a halálból az életbe, termékenységbe való átfordulás két szimbóluma kerül így szorosan egymás mellé. Ezen kívül a kapu mint a vulva jelképe (uo.) a vertikális helyzetében lévő fa phallikus jelképével kerül kapcsolatba. Így a szerelmi ajándék szimbólumaként is érvényesül, illetve megerősíti azt.

Miután a fát felállították, még néhányszor végigjárják a falut, ellenőrzik a fákat, vagy leveszik, ellopják a rivális csoportok fáit. A válogatós, kényes leányoknak sáros ágú, kopott levelű, töredezett fát szokás állítani, vagy valamilyen tüskés fajfaját.

Az őrzés általában hajnali három-négy óra körül ér véget, ilyenkor mindenki hazamegy.

Összegezve: a májusfa szimbólumként való kezelésében az elsődlegesen megnyilvánuló, valamint utánzó vagy megismétlő cselekvés magának a fának horizontális helyzetből a vertikálisba való visszahelyezése. A teremtés ilyenfajta megismétlése nemcsak rítusként határozza meg a májusfaállítást, hanem archetípus voltára is felhívja a figyelmet. Amennyiben a szimbólum „valami számunkra homályos, ismeretlen, rejtett jelentést” foglal magába és sajátos konnotációval bír (Jung 1993. 17.), akkor úgy gondolom, hogy a vízszintes–függőlegesség változó állapotának jellegében ragadható ez meg leginkább a májusfa esetében. Ez a felvázolt változás azért is fontos, mert csakis ehhez köthetően lehet beszélni a szerelmi jelkép, vagy az ehhez hozzákapcsolódó termékenység képzetéről.

Szakirodalom

- CHEVALIER, Jean – GHEERBRANT, Alain
1995 *Dictionar de simboluri*. I–III. București
- DÖMÖTÖR Tekla
1974 *A népszokások költészete*. Budapest
- DURAND, Gilbert
2000 *Structurile antropologice ale imaginarului*. București
- ELIADE, Mircea
1996 *A szent és a profán*. Budapest
1998 *Az örök visszatérés mítosza, avagy a mindenség és a történelem*. Budapest
- ERDÉLYI Zsuzsánna
1961 Adatok a magyar népköltészet szímszimbolikájához. I–III. *Ethnographia* LXXII. 2. 173–199., 3. 405–429., 4. 583–596.
- HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.)
1995 *Jelképtár*. Budapest
- JUNG, Carl Gustav
1993 A tudattalan megközelítése. In: *Uó: Az ember és szimbólumai*. Budapest, 17–105.
- LAKATOS-BAKÓ Melinda
1983 A májusfa Tasnád környékén. In: *Népismereti dolgozatok*. Bukarest, 150–159.
- ORTUTAY Gyula (főszerk.)
1977–1982 *Magyar Néprajzi Lexikon*. 1–5. Budapest
- VARGYAS Lajos
1988 Lírai népköltészet. Belső forma. In: *Magyar Néprajz V*. Budapest, 477–518.